

# Józef Szymański

---

## Parafia w Mąkoszynie na przełomie XIX i XX wieku w świetle akt wizytacyjnych

---

Studia Włocławskie 18, 465-476

---

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF SZYMAŃSKI

**PARAFIA W MAKOSZYNI  
NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU  
W ŚWIETLE AKT WIZYTACYJNYCH**

Na przełomie XIX i XX wieku parafią w Makoszynie zarządzał ks. Paschalis Białorucki<sup>1</sup>. Należał do franciszkanów reformatów prowincji pruskiej. W wyniku kasaty klasztoru, został z Płocka wywieziony do klasztoru we Włocławku, gdzie 18 października 1866 r., na podstawie decyzji rządu diecezji kujawsko-kaliskiej, opuścił klasztor i podjął obowiązki duszpasterskie na terenie diecezji. Początkowo podjął posługę duszpasterską w charakterze wikariusza, a od 1 czerwca 1878 r. pełnił obowiązki administratora, a następnie proboszcza parafii Makoszyn.

Na wyraźne polecenie biskupa diecezji kujawsko-kaliskiej Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza<sup>2</sup> dziekan dekanatu nieszawskiego z okazji

---

KS. JÓZEF SZYMAŃSKI – dr hab. nauk humanistycznych (historia). Autor ponad 130 publikacji.

<sup>1</sup> Ks. Paschalis Białorucki (Białorudzki) urodził się 23 XII 1837 r. Do franciszkanów reformatów prowincji pruskiej wstąpił w 1859 r. Po przyjęciu w 1864 r. święceń kapłańskich, podjął posługę duszpasterską w klasztorze w Płocku. W wyniku kasaty klasztoru, jeszcze w tym samym roku został wywieziony do klasztoru we Włocławku. 18 X 1866 r., na podstawie decyzji rządu diecezji kujawsko-kaliskiej, opuścił klasztor i podjął obowiązki duszpasterskie na terenie diecezji w charakterze wikariusza parafii Służewo. Od 24 XII 1867 r. został wikariuszem parafii Siemkowice, a od 1872 r. wikariuszem parafii Drużbice. W 1873 r. został wikariuszem parafii Szadek. Od 1 czerwca 1878 r. został administratorem parafii Makoszyn. Od 1905 r. z powodu przewlekłej choroby nie administrował parafią, ale zgodnie z ówczesną praktyką zachował tytuł i formalnie funkcję proboszcza. Zmarł 2 V 1910 r. R. Prejs, *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań 2004, s. 321–322; *Ś.p. ks. Paschalis Białorucki*, KDWi, 6(1910), s. 174.

<sup>2</sup> Aleksander Kazimierz Bereśniewicz urodził się 16 VI 1823 r. w Szwelniach, na Żmudzi. W 1839 r. wstąpił do seminarium duchownego diecezji żmudzkiej w Worniach. Po dwóch latach kontynuował naukę w Akademii Duchownej w Wilnie, a po jej zniesieniu w 1842 r., w Petersburgu. Po jej ukończeniu został profesorem w seminarium duchownym w Worniach. Po przyjęciu 9 IX 1847 r. święceń kapłańskich nadal pracował w seminarium

instalacji wspomnianego proboszcza dokonał, zgodnie ze wskazaniami opisu, charakterystyki parafii, nieistniejącej obecnie świątyni<sup>3</sup>, podejmowanych przez proboszcza inicjatyw gospodarczych na rzecz parafii, od chwili jej objęcia (dok. 1).

Z powodu przewlekłej choroby ks. Białorucki nie administrował parafią Mąkoszyn. Przebywał u krewnych w Czaryżu k. Szczekocin. Zgodnie jednak z ówczesną praktyką zachował tytuł i formalnie funkcję proboszcza. W tym czasie w wypełnianiu jego obowiązków duszpasterskich zastępowali go kolejno wikariusze: Mateusz Grabowski<sup>4</sup>, Walenty Kott<sup>5</sup>,

---

jako wykładowca, a później rektor. W 1853 r. został skazany na przymusowy pobyt w Wilnie, uczył w gimnazjum i pracował w konsystorzu diecezji wileńskiej. 27 II 1859 r. został sufraganiem żmudzkiem w Kownie. W 1860 r. został rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu. W 1864 r., wrócił do diecezji żmudzkiej, do Kowna, gdzie do 1870 r. pracował przy bp. M.K. Wołoczewskim. W 1870 r. został skazany na pobyt w oddalonej od Kowna Mitawie. Po śmierci bp. Wołoczewskiego w 1875 r. został administratorem diecezji. 15 III 1882 r. został biskupem kujawsko-kaliskim, ale dopiero 7 VI 1883 r. objął rządy w diecezji. Dokonał reformy administracyjnej, przeprowadził wizytacje kanoniczne parafii. 3 III 1902 r. zrezygnował z urzędu. Zmarł 4 VI 1902 r. we Włocławku. Pochowany został w krypcie biskupów włocławskich. W. Kujawski, *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011, s. 99–105.

<sup>3</sup> W. Kujawski, *Repertorium ksiąg wizytacyjnych diecezji kujawsko-pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, cz. 2: *Wizytacje XVIII wieku*, z. 3: *Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, ABMK, 73(2000), s. 345.

<sup>4</sup> Mateusz Grabowski urodził się 20 IX 1876 r. Święcenia kapłańskie przyjął 27 V 1900 r. Obowiązki duszpasterskie podjął w charakterze wikariusza administratora w Sadlnie. Stamtąd zapewne jako wikariusz obsługiwał od 6 IX 1903 do 31 XII 1904 r. parafię w Mąkoszynie. Od 1908 r. był wikariuszem w Radziejowie. W 1917 r. został wikariuszem katedralnym i pełnił jednocześnie obowiązki administratora parafii Zgłowiączka, gdzie przebudował świątynię. 30 VI 1926 r. został proboszczem w Sompolnie, zaś 4 VII 1932 przeszedł do Dąbia nad Nerem, gdzie prowadził rozbudowę kościoła. W 1940 r. został aresztowany przez Niemców. Osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau, zmarł 30 I 1941 r. S. Libowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939–1945*, Włocławek 1947, s. 40–41; K. Rulka, *Dzieje parafii rzymskokatolickiej w Sompolnie*, w: *Parafia św. Marii Magdaleny w Sompolnie na tle historycznym*, red. W. Krzywański, K. Rulka, Włocławek 2011, s. 141, 147–148, 154, 209; E. Weiler, *Die Geistlichen in Dachau sowie in anderen Konzentrationslagern und in Gefängnissen*, Mödling 1971, s. 269.

<sup>5</sup> Walenty Kott urodził się 11 II 1880 r. Święcenia kapłańskie przyjął w 1904 r. Obowiązki duszpasterskie podjął 1 I 1905 r. w charakterze wikariusza w Mąkoszynie. 1 VI 1906 r. został skierowany na studia do Paryża, gdzie w 1909 r. uzyskał stopień doktora teologii. Po powrocie został profesorem seminarium duchownego we Włocławku. Od 1912 r. był proboszczem w Ożarowie k. Wielunia, a od 1920 r. w Wieruszowie. W 1925 r. został inkardynowany do diecezji częstochowskiej. W 1941 r. aresztowany przez Niemców, przewieziony do Dachau, został zamordowany 10 VIII 1942 r. Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Akta personalne ks. Walentego Kotta [1926–1940]; sygn.: AP 271; J. Związek, *Kott Walenty*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6, Warszawa 1983, s. 162–163; tenże, *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie*

Paweł Guranowski<sup>6</sup> i Wincenty Wrzaliński<sup>7</sup>, który od 6 lipca 1910 r. został administratorem, a następnie proboszczem parafii Mąkoszyn.

Z zachowanego dokumentu dowiadujemy się również o dokonanych przedsięwzięciach ks. Wincentego Wrzalińskiego w 1907 r. i 1908 r. (dok. 2), przypisywanych dotychczasowemu proboszczowi ks. Paschalisowi Białoruckiemu<sup>8</sup>, czemu zaprzecza protokół wizytacji biskupiej z 27 maja 1908 r. przeprowadzonej przez bp. S. Zdzitowieckiego (dok. 3).

Dokumenty oryginalne w formie rękopisu przechowywane są w archiwum parafialnym w Mąkoszynie. Zawarte są w Książce do zapisywania wizyt biskupich, bez sygnatury i paginacji (co zaznaczono w metryce każdego z nich). Tekst zapisano czarnym dobrym atramentem. Pismo jest czytelne. W publikacji źródeł zachowano oryginalny styl, składnię i pisownię.

---

*II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 4(1976), s. 251–252; E. Weiler, *Die Geistlichen in Dachau...*, dz. cyt., s. 365.

<sup>6</sup> Paweł Guranowski urodził się 21 I 1881 r. Święcenia kapłańskie przyjął 24 II 1906 r. Od 1 czerwca pracował jako wikariusz w Mąkoszynie. Od 28 V 1907 r. został wikariuszem w Kruszynie k. Radomska i jeszcze w tym samym roku został wikariuszem w parafii św. Barbary w Częstochowie. W 1912 r. został prefektem szkół, kapelanem więzienia i szpitala w Piotrkowie Trybunalskim. 5 XI 1921 r. został proboszczem w Raciążku, a 21 V 1932 r. został proboszczem i dziekanem izbickim. W czasie II wojny światowej był więziony przez Niemców. 17 II 1945 r. został proboszczem i dziekanem w Turku. Zmarł 23 XI 1955 r. [W. Kujawski] Ks. W.K., *Ks. Paweł Guranowski*, KDWi, 72(1989), dod. do nru 10–11, s. 22–23; A. Łozicki, *Raciążek. Wczoraj i dziś*, Raciążek 2013, s. 258, 267–268.

<sup>7</sup> Wincenty Wrzaliński urodził się 29 IV 1876 r. W 1895 r. wstąpił do seminarium duchownego we Włocławku. Święcenia kapłańskie przyjął 23 III 1901 r. Obowiązki duszpasterskie podjął w charakterze wikariusza w Lututowie, stamtąd został przeniesiony do Brzeźnicy, gdzie zajmował się budową kościoła. Od 1903 r. pełnił posługę w Rozprzy, a przez następnych pięć miesięcy był wikariuszem w Kowalu. W drugiej połowie 1904 r. został wikariuszem w kościele św. Jana Chrzciciela we Włocławku. W następnym roku został przeniesiony do Kruszyna, gdzie administrował parafią w zastępstwie ks. Karola Maxa (Maksa). Od 28 V 1907 r. został wikariuszem, a następnie administratorem (od 6 VII 1910) i proboszczem w Mąkoszynie, gdzie wybudował nową świątynię. W marcu 1920 r. odszedł na równorzędne stanowisko do Kościelca k. Koła. Od 13 II 1925 r. był proboszczem w Byczynie. W 1941 r. został aresztowany przez Niemców. Przewieziony do Dachau, zmarł 6 XII 1941 r. S. Librowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej...*, dz. cyt., s. 168; E. Weiler, *Die Geistlichen in Dachau...*, dz. cyt., s. 722.

<sup>8</sup> *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej*, KDWi, 6(1908), s. 244: „Mąkoszyn. Kościół parafialny pod wezwaniem św. Jakuba Apostoła, drewniany, zbudowany w 1638 r., pomimo starannego utrzymania w złym już bardzo stanie będący, przy tem zbyt szczupły dla obecnej parafii. W mowie swej też Pasterz gorąco zachęcał parafian do przedsięwzięcia budowy nowego kościoła, koło czego zabiega też usilnie gorliwy rządcą parafii ks. proboszcz Paschalis Białorucki. Dzieci egzaminowane umiały katechizm celująco. Do sakramentu bierzmowania przystąpiło osób 395”.

## Dokum. 1.

**Źródło:** Archiwum parafialne w Mąkoszynie. Książka do zapisywania wizyt biskupich, bez sygnatury i paginacji. Książka niniejsza przeznaczona jest... k. 11.

Książka niniejsza przeznaczona jest do zapisywania wizyt Biskupich, sporządzona jest na rozkaz, Jaśnie Wielmożnego Pasterza Diecezji Kujawsko-Kaliskiej Księdza Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza Biskupa Magistra Św. Teologii, Kawalera Orderu Św. Stanisława I klasy, z dnia 8 października 1885 r. Nr 2186, w której ma być napisane:

- 1) Kiedy i przez kogo kościół był budowany i konsekrowany.
- 2) W jakim stanie znajduje się cmentarz grzebalny, plebania i budynki gospodarskie.
- 3) Spisze *per extensum fundum instructum*, [w całej rozciągłości grunt wraz z należącymi do niego zabudowaniami i sprzętem], z wyszczególnieniem, co za jego bytności było kupione do kościoła, wystawione lub przebudowane.

i 4) Opisze pokrótce stan moralny parafii – czy dzieci regularnie uczęszczają na katechizm i czy nie ma jakich wybieżnych [!?] wad między ludem.

[z lewej strony na marginesie dokonana uwaga: *Vide Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioecesis Vladislaviensis seu Calissiensis pro Anno Domini 1875, Varsaviae. Typis Czerwiński et Comp., str. 31 – Ks. Edmund Krauze<sup>9</sup>, proboszcz 22/II 1929 r.*].

Odpowiedzi na wyżej wskazane pytania:

- 1) Wieś Mąkoszyn w końcu XVI wieku należała do wielu szlachty, którym służyło prawo patronatu i wszyscy płacili dziesięcinę. Kościół pod ten czas był mały drewniany, lecz wytworny (elegans) pod tytułem Św. Jakuba Apostoła. Nie upłynął wiek gdy ten groził upadkiem, z tego powodu około

---

<sup>9</sup> Edmund Krauze urodził się 6 XI 1887 r. Święcenia kapłańskie przyjął 9 VI 1912 r. Obowiązki duszpasterskie podjął w charakterze wikariusza w Widawie, a od 1916 r. Skulsku. Od początku roku szkolnego 1919/1920 był profesorem śpiewu w seminarium duchownym i kierownikiem chóru katedralnego. Od 1 września następnego roku dodatkowo podjął obowiązki w szkołach: technicznej i handlowej. 27 III 1921 r. został prefektem w państwowym seminarium nauczycielskim. 26 września tego samego roku przyjął stanowisko katechety w gimnazjum żeńskim Władysławy Aspisówny. W odpowiedzi na prośbę o parafię, w 1923 r. został proboszczem w Blennie. 28 XI 1928 r. został przeniesiony do Mąkoszyna. 5 X 1932 r. został proboszczem w Choczcu, zaś od 1 IX 1936 r. był proboszczem w Grzymiszewie. 24 II 1939 r. został przeniesiony na podobne stanowisko do Dobrzejewic. W listopadzie tegoż roku został aresztowany przez Niemców, internowany i przewieziony do obozu w Stutthoffie. 9 kwietnia został przewieziony do Sachsenhausen. Zmarł w maju lub czerwcu. S. Librowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej...*, dz. cyt., s. 80.

roku 1620 na nowo odbudowany kosztem Adama Makowskiego opata Jędrzejowskiego natenczas Internuncjusza Neapolitańskiego. Do tytułu tego kościoła kapłani byli ordynowani, dlatego często nie było stałego proboszcza, albowiem komendarze<sup>10</sup> nie byli posyłani, z tej przyczyny w wieku XVI i w dwóch następnych tak nabożeństwo jako i sakramenta święte nie były regularnie sprawowane; parafianie zaś do innych kościołów bliższych dla przyjęcia łask duchownych się udawali. Wizyta ta odbyta w roku 1725 osądziła ten kościół za grożący upadkiem, stąd wnosić można, że kościół obecny wybudowany w końcu zeszłego wieku, czego dowodzi wyróżniony na belce, oddzielającej prezbiterium od nawy, napis: *Haec ecclesia edificata divina providentia Dei – anno 1784?* [kościół ten [został] wzniesiony dzięki Bożej opatrności / z Bożą pomocą w roku 1784]

[z lewej strony na marginesie od góry – „Nota: Dnia 3 maja 1919 roku delegat Towarzystwa Opieki nad zabytkami przeszłości stwierdził urzędowo, że na belce jest napis 1704 – Ks. Edmund Krauze, proboszcz 22/II 1929 r.]

Przez kogo wybudowany i czym kosztem nie wiadomo; również nie wiadomo czy był konsekrowany, ponieważ rocznica dedykacji nie obchodzi się.

2) Cmentarz grzebalny od roku 1878 porządkuje się, plebania nowa z drzewa, budynki gospodarcze w porządku.

3) Spis inwentarza kościelnego parafii Monkoszyn, sporządzony przez Dziekana Dekanatu Nieszawskiego, w czasie instalacji na Administratora Ks. Paschalisa Białorudzkiego [Białoruckiego] d. 1 Czerwca 1875 roku.

### A. Kościół

1) Kościół drewniany dranicami kryty z wierzą do sygnarka, z bali sześćcio-calowych w stylu zwyczajnym wiejskich kościółków w kraju naszym. Długość kościoła łokci 31½, szerokość w prezbiterium łokci 7½, szerokość w nawie łokci 13; kościół jest przedłużony przebudowaniem dużej krucht: długość łokci 11, szerokość łokci 13; kruchta jeszcze nie dokończona, ażeby jej dać dobry opis: wygląda jak wiatrak wewnątrz, zewnątrz deskami obita, ma dwoje drzwi po bokach. Kościół wysokości wewnątrz łokci 9. Sufit płaski, podłoga z drzewa, tak w kościele, jako w zakrystii i kruchtach potrzebuje naprawy. Kruchta boczna z prawej strony kościoła wysokości łokci pięć, szerokości i długości po łokci 6. Lewa ściana kościoła, dach na kościele, kruchtach i zakrystii potrzebuje rychłej naprawy. Kościół przed kilku laty odnowiony, wymalowany farbą olejną na kolor jasno zielony. Ołtarze wszystkie

---

<sup>10</sup> Komendarz – administrator parafii lub innego beneficjum w zastępstwie duchownego, pobierający dochody z tego beneficjum.



odnowione na kolor machoniowy; rzeźby na ołtarzach w połowie połączane i w połowie posrebrzane.

2) Ołtarz wielki, w nim umieszczone trzy obrazy: w niższej kondygnacji N.M.P. Częstochowskiej, na nim sukienka gipsowana posrebrzana, na szyi N.M.P. pięć sznurków koralu i cztery wota srebrne; na zasuwie Św. Jakuba, a w wyższej kondygnacji S. Mateusza.

3) Ołtarz boczny od strony Ewangelii, w którym są obrazy Św. Józefa Kaliskiego, na zastawie Święta Rodzina, u góry Św. Antoni; wszystkie lichego pędzla.

4) Ołtarz od strony Epistoły podobny pierwszemu z obrazem Pana Jezusa na krzyżu, a u góry Św. Jan Nepomucen; wszystkie lichego pędzla.

5) Ołtarz boczny od strony Ewangelii, w nim statua rzeźbiona naturalnej wielkości Św. Tomasza z Akwinu. W ołtarzach Św. Tomasza i Św. Józefa nie ma portatili.

6) Ambona drewniana.

7) Organ o sześciu głosach zbudowany przed czternastu laty z dwoma miechami, dziś jest bardzo odstrojony.

8) Konfesjonał jeden i chrzcielnica.

9) Krzesło stare zupełnie zniszczone.

10) Nowy baldachim aksamitny koloru amarantowego.

### **B. Sprzęty i naczynia święte do służby Bożej**

11) Stara maleńka monstrancja z miedzi, kiedyś posrebrzana.

12) Kielich i patena.

13) Puszka do N. Sakramentu.

14) Krzyż ręczny z pasyjką połączaną.

15) Para ampułek i tacka.

16) Trybularz i łudka.

17) Vasa olei do chorych.

18) Lichтары na ołtarz wielki trzy pary różnej wielkości i jedna para pokojowych.

19) Lampa przed Ś.Ś. i dwie mniejsze przed bocznymi ołtarzami. Przedmioty od 12 do 19 włącznie frażetowskiej roboty.

20) Kociołek w chrzcielnicy miedziany, stary i cienki.

21) Kociołek do wody święconej miedziany, stary i cienki.

22) Lichтары cynowych trzy pary.

23) Lichтары żelaznych z wierzchu pobielanych trzy pary, para pokojowych mosiężnych i jedna para żelaznych.

24) Umbrakulum przez S.S. kanwowe nowe w ramach i podstawie z drzewa brzoźowego politurowane.

- 25) Chorągwi dobrych 6.
- 26) Katafalik o 4 stopniach dobry, tylko potrzebuje odnowienia.
- 27) Mszał 1 rzymski i 1 rekwialny.
- 28) Dzwonki 2 małe i 1 przy zakrystii.
- 29) Dzwony dwa w dzwonnicy i 1 sygnaturka.
- 30) Bęben miedziany nowy.
- 31) Dywany stare 3.
- 32) Stacje Męki Pańskiej, obrazy stare – jednego brak.
- 33) W zakrystii stół sosnowy, stary z jedną szufladą długą i małymi w drugim rzędzie, a w dolnej bez szuflad.
- 34) Dzwonnica na cmentarzu na słupach, dranicami kryta.
- 35) Około kościoła zaczęto murować fundamenta w połowie ukończone, na mający się murować parkan z cegły palonej.
- 36) Cmentarz zaś grzebalny w nieporządku w całym znaczeniu tego wyrazu.

### **C. Aparaty kościelne**

- 37) Ornatów wszystkich 10: Białych 4 – jeden prawie nowy, czerwonych 2 – jeden z nich nowy, czarny jeden, fioletowych 3; 8 ornatów potrzebuje reperacji.

### **D. Bielizna**

- 38) Alb trzy.
- 39) Humerałów 4 w dobrym stanie.
- 40) Korporałów 6 płóciennych w dobrym stanie.
- 41) Puryfikaterzy 20 płóciennych z nich niektóre bardzo małe nieodpowiednie swemu przeznaczeniu.
- 42) Obrusów na ołtarze 13 – bardzo zużyte. Obrusów grubych spodnich na ołtarze wcale nie ma.
- 43) Komży 3: jedna płócienna nowa dobra, dwie stare: perkulowa i tiulowa. Komży dla chłopców 2 płócienne.
- 44) Tuwalnia 1 batystowa stara.
- 45) Ręczników do ołtarzy 8 starych – kilka dziurawych.

### **E. Zabudowania plebańskie**

- 46) Dom mieszkalny z drzewa obrzucony gliną i wybielony wapnem zewnątrz i wewnątrz, słomą kryty, w bardzo złym stanie; po jednej stronie 2 pokoiki i schowanko, po drugiej kuchnia alkierzyk i przystawka.
- 47) Spichlerz drewniany pod słomą w bardzo złym stanie.
- 48) Budynek drewniany pod słomą także zupełnie zniszczony, w którym jest stajnia, obora, chlewik i wozownia.



49) Stodoła drewniana pod słomą w bardzo nędznym stanie – grozi upadkiem.

50) Dom organisty także grozi upadkiem.

### Ogrody

Morgów sześć.

#### Dawna dziesięcina i stały fundusz

1)	Dziesięciny z folwarku	Mąkoszyn	pieniężna	Rs. 4 kop. 50.
2)	— ” —	Sierakowy	— ” —	Rs. 6 kop. 90.
3)	— ” —	Mchowo	— ” —	Rs. 5 kop. 40.
4)	— ” —	Mchówek	— ” —	Rs. 5 kop. 40.
5)	— ” —	Janowice	— ” —	Rs. 0 kop. 75.
6)	— ” —	Morzyce	— ” —	Rs. 3 kop. 00.
7)	— ” —	Kruszynka	— ” —	Rs. 3 kop. 00.
8)	— ” —	Kozijuty	piwa 1 beczka lub 1–80.	
9)	Meszne z kolonji	Gaczki	żyta korcy 5 garncy 16.	
10)	Dębowiec		żyta korcy 1.	

#### Kapitały stałe

11. Od kapitału Rs. 315 złożonego w banku procent pobierany z kassy powiatowej Rs. 12 kop. 60.

12. Od kapitału hipotecznego w dobrach Morzyce w kwocie Rs. 300 procent 15 ro.

Z tego wszystkiego pobierał dzisiejszy proboszcz po supremacji probostw zapisy z pod Nr 9 i 10, również z Nr 1, 4, 5.

Od roku 1878 przybyły następujące przedmioty:

#### W kościele

Kruchta wyrestaurowana, odmalowana i zamek sprawiony. Schody do wszystkich wchodzonych drzwi z kamieni. Konfesjonał jeden przenośny. Organ wystrojono. Dwie latarnie do procesji. Jeden portatil z białego marmuru.

#### W zakrystii

Kielich srebrny. Monstrancja roboty frażatowskiej. Kociołek do wody święconej miedziany. Ornatów pięć każdego koloru 1. Stare niektóre wyreperowano. Kap trzy: jedna biała, dwie czarne. Alb pięć. Komży dwie. Humerałów, korporałów, ręczniczków, puryfikaterzy i palek po kilkanaście. Obrusów siedem. paski trzy. Pas do dzwonka przy zakrystii. Zasłony na krzy-

że. Chorągiewka i stuła na Wielkanoc i wiele innych drobniejszych rzeczy. Okrycie na puszkę do N.S. Poduszka pod mszał z aksamitu amarantowego. Komoda do przechowywania aparatów w mieszkaniu w czasie zimy.

### **Cmentarze**

Wokoło kościoła murem z cegły palonej opasany, obsadzony kasztanami i bzem. Grzebalny zaczęto porządkować.

### **Budynki**

Dom nowy plebański, już drugi ponieważ pierwszy spalił się dnia 3 marca 1882 roku przy czym spaliła się i stara plebania. Budynki gospodarskie wszystkie. Ogródek nowo założony.

### **Dokum. 2.**

**Źródło:** Archiwum parafialne w Mąkoszynie. Książka do zapisywania wizyt biskupich, bez sygnatury i paginacji. Do powyższych przybyły... k. 1.

Do powyższych przybyły następujące rzeczy w roku 1907 i 1908.

W kościele: prezbiterium odrestaurowane.

Obraz NMP Częstochowskiej do wielkiego ołtarza.

Chorągiew biała z żółtymi szarfami.

Latarnie brązowe do procesji.

Kandelabry dwa o 5 świecach każdy.

Dzwonki harmonijne dwa, każdy z 5 dzwonek złożony.

Dywan duży przed wielki ołtarz.

Fotel i dwa taborety do celebry.

Tacka z kubkiem i naczynka do olejów św. z tacką używane do chrztu św.

Patyna i naczynko do olejów św. – używane do chorych.

Bursy dwie jedna ozdobna druga simplex na częsty użytek.

Puryfikaterzy nowych sześć sztuk.

Budynki plebańskie.

Stodoła nowa z palonej cegły.

Piwnica nowa z palonej cegły wycementowana wewnątrz.

Parkan drewniany z desek wokoło ogrodu i podwórza, a przed plebanią parkan sztachetowy z murowanymi słupami z palonej cegły.

### **Dokum. 3.**

**Źródło:** Archiwum parafialne w Mąkoszynie. Książka do zapisywania wizyt biskupich, bez sygnatury i paginacji. Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki z Bożej łaski i Stolicy Apostolskiej łaski... k. 2.

Stanisław Kazimierz  
Zdzitowiecki  
z Bożej łaski i Stolicy Apostolskiej łaski  
Biskup Kujawsko-Kaliski

Wizytując parafie Diecezji Naszej, w dniu 27 maja 1908 r. przybyliśmy do kościoła parafialnego w Mąkoszynie (dekanatu nieszawskiego) i powitani przez miejscowego zastępcę schorzałego proboszcza (Ks. Paschalis Białoruckiego) ks. Wincentego Wrzalińskiego, okoliczne duchowieństwo oraz lud wierny, odbyliśmy ingres wedle przepisów Pontyfikału Rzymskiego.

W dniu następnym, na który przypadła uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego, odprawiliśmy Mszę św., podczas której wiele osób przystąpiło do Stołu Pańskiego – w końcu zaś na mocy władzy danej Nam przez Stolicę św. udzieliliśmy zebranych błogosławieństwa Apostolskiego z odpustem zupełnym.

Po południu przesłuchaliśmy dzieci z katechizmu, które na zadane im pytania odpowiadały celująco.

Wreszcie udzieliliśmy 395 osobom Sakramentu Bierzmowania.

Kościółek miejscowy maleńki i do zupełnej ruiny doprowadzony.

To też gorąco wezwaliśmy parafian do budowy nowej, odpowiedniej do obecnych potrzeb świątyni, zarządcy zaś Mąkoszynieckiej parafii ks. Wrzalińskiemu na zbożną owocną pracę na niwie Chrystusowej – aby projektowane dzieło w czasie jak najszybszym do pożądanego celu doprowadził, z głębi serca udzieliliśmy Pasterskiego błogosławieństwa.

W Mąkoszynie  
w d. 28 V [19]08.

Biskup Kujawsko Kaliski Stanisław Ep.

Pieczęć okrągła w środku herb biskupi, z napisem: Stanislaus Casimirus Zdzitowiecki  
Episcopus Vladislviensis seu Calissiensis

### STRESZCZENIE

Ks. Paschalis Białorucki należał do franciszkanów reformatów prowincji pruskiej. W wyniku kasaty klasztoru w Płocku, został wywieziony do klasztoru we Włocławku, gdzie 18 października 1866 r., na podstawie decyzji rządu diecezji kujawsko-kaliskiej, opuścił klasztor i podjął obowiązki duszpasterskie na terenie diecezji. Początkowo w charakterze wikariusza, a od 1 czerwca 1878 r. administratora, proboszcza parafii Mąkoszyn.

Na wyraźne polecenie bp. diecezji kujawsko-kaliskiej Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza dziekan dokonał, zgodnie ze wskazaniami opisu – charakterystyki

parafii, nieistniejącej obecnie świątyni, podejmowanych przez proboszcza działań, od chwili jej objęcia, aż do jej wizytacji przez bp. S. Zdzitowieckiego w 1908 r.

Teksty publikowanych dokumentów znajdują się w archiwum parafialnym w Mąkoszynie.

**Słowa kluczowe:** ks. Paschalis Białorucki, diecezja kujawsko-kaliska, Mąkoszyn.

## SUMMARY

Rev. Paschalis Białorucki was a Franciscan monk from the province of Prussia. As a result of the dissolution of the religious order in Płock, he was taken to the monastery in Włocławek, where 18 October 1866, by the decision of the rulers of the diocese of Kujawy and Kalisz left the monastery and undertook pastoral duties in the diocese. Initially, as a vicar and from 1 June 1878 as an administrator and a parish priest of Mąkoszyn.

The Bishop of the Diocese of Kujawy and Kalisz Aleksander Kazimierz Bereśniewicz commended him to make a description of the parish, the church (now not existing) and his own activities from the moment of taking over the parish until its visitation by Bishop S. Zdzitowiecki in 1908.

The texts of the published documents are in the Parish Archive in Mąkoszyn.

**Key words:** Rev. Paschalis Białorucki, the diocese of Kujawy and Kalisz, Mąkoszyn.

## BIBLIOGRAFIA

Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej, Akta personalne ks. Walentego Kotta [1926–1940]; sygn. AP 271.

Archiwum parafialne w Mąkoszynie, Książka do zapisywania wizyt biskupich.

Kujawski W., *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*, Włocławek 2011.

[Kujawski W.] Ks. W.K., *Ks. Paweł Guranowski*, KDWI, 72(1989), dod. do nru 10–11, s. 22–23.

Kujawski W., *Repertorium ksiąg wizytacyjnych diecezji kujawsko-pomorskiej przechowywanych w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku*, cz. 2: *Wizytacje XVIII wieku*, z. 3: *Wizytacje drugiej połowy XVIII wieku*, ABMK, 73(2000), s. 277–397.

Librowski S., *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej 1939–1945*, Włocławek 1947.

Łozicki A., *Raciążek. Wczoraj i dziś*, Raciążek 2013.

Prejs R., *Słownik biograficzny zakonników franciszkańskich Królestwa Polskiego po kasacie 1864 r.*, Poznań 2004.

Rulka K., *Dzieje parafii rzymskokatolickiej w Sompolnie*, w: *Parafia św. Marii Magdaleny w Sompolnie na tle historycznym*, red. W. Krzywański, K. Rulka, Włocławek 2011, s. 117–254.

*Sprawozdanie z wizyty pasterskiej [w Mąkoszynie]*, KDWi, 6(1908), s. 244.

*Ś.p. ks. Paschalis Białorucki*, KDWi, 6(1910), s. 174.

Weiler E., *Die Geistlichen in Dachau sowie in anderen Konzentrationslagern und in Gefängnissen*, Mödling 1971.

Związek J., *Kott Walenty*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 6, Warszawa 1983, s. 162–163.

Związek J., *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, 4(1976), s. 185–300.